

pretationem talem faciendam, ut de his in libertate danda cogitasse non videatur quos pena coercuit, aut ab honore ministrandi vel administrandae rei negotio removet.

52. PAULUS, lib. 12 Questionum.

Imperatores [Missenio] Frontoni: Testamento militis his verbis adscripta libertate, Stephanum servum meum liberum esse volo vel ju-beo: adita hereditate, libertas competit; et ideo ea, quae postea adjecta sunt, Sic tamen, ut cum herede meo sit, quoadusque juvenis sit; quod si noluerit, aut contempserit, jure servitutis teneatur: ad revocandam libertatem, quae competit, non sunt efficacia. Idem et in paganorum testamentis observatur.

53. Idem, lib. 13 Responsorum.

Lucius Titius servo libertatem dedit, si rationem actus sui ex fide dedisset Gaius Seio filio suo: cum annos pubertatis egressus fuisset, Gaius Seius, a curatoribus ejusdem conventus servus, etiam apud judicem omnibus satisfeci: exacta cautione a curatoribus, pronunciatum est, liberum esse: nunc Gaius Seius filius testatoris negat, curatoribus suis recte pecuniam inlatam: quæro, an jure soluta sit quantitas? Paulus respondit, curatoribus quidem adolescentis reliquam rationem, ut conditio testamento adscripta impleatur, non jure exsolutam videri: sed si, præsentate adollescente, pecunia illata est vel in rationibus ejus relato, impletam conditionem videri, ac si ipsi soluta fuisset.

54. SCEVOLA, [lib. 4 Responsorum].

Qui habebat servum Cratistum, testamento ita cavit, Servus meus Cratistinus liber esto. Quæro, an servus Cratistus ad libertatem pervenire possit, cum testator servum Cratistum non habebat, sed hunc solum Cratistum? Respondit, nihil obesse, quod in syllaba errasset.—§ 1. Scripti testamento heredes, ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, ut parte dimidia contenti essent: et ita decreto a prætoribus interposito hereditatem adierunt: quæro, an libertates in eo testamento datae competierunt? Respondit, si testator fraudandi consilium non habuisset, competere libertates.

55. MÆCIANUS, lib. 2 Fideicommissorum.

Libertate sub conditione data, huc jam deorsum est, ut si per statulum non stet, quominus conditioni pareat: quavis ne per heredem quidem stet, tamen ad libertatem perveniat. Quod credo responderi oportere, et si per fideicommissum utique hereditariis servis libertas data fuerit.—§ 4. Non absurde et de heredis servis idem dicitur.—§ 2. De his autem, quos redimendos habebit, non juste dubitamus; siquidem eo casu iniquum erit, heredem perinde compelli debere redimere eos, atque si conditio impleta esset: quod forte dominus prohiberet conditioni parere, ut et pretium perciperet et in conditionem non rogaret.

56. PAULUS, [lib. 1 Fideicommissorum].

Si quis servo testamento dederit libertatem et directo, et per fideicommissum: in potestate servi est, utrum velit ex directo, an [ex] fideicommissio ad libertatem pervenire; et ita Marcus imperator rescripsit.

57. GAIUS, lib. 3, de Manumissionibus.

Si locuples egenti heres extiterit, videamus, an ea res testamento datis libertatibus proficiat, ut creditores fraudari [non] videantur? Et sane sunt quidam, qui cum heres locuples existeret, tale esse crediderunt, quale si ipse testator adactis postea facultatibus decessisset; sed mihi traditum est, hoc jure nos uti, ut ad rem non pertineat, locuples, an egens heres extiterat: sed quarum facultatum testator decesserit. Quam sententiam Julianus adeo sequitur, ut existimet, ne eum quidem libertatem consecuturam, quem is, qui solvendo non esset, ita liberum esse jussisset, cum æs alienum solum erit, Stichus liber esto; sed non hoc est consequens Sabini et Cassii sententiæ, quam et ipse sequi videtur: qui existimat, consilium quemque manumittentis spectare debere; nam qui sub ea conditione servum suum liberum esse jubet, adeo sine fraudis consilio liberum esse jubet, ut apertissime curare videatur, ne creditores sui fraudarentur.

58. MÆCIANUS, lib. 3 Fideicommissorum.

Verum est, eum, qui liber esse jussus esset, alienatum a testatore, si ante aditam ejus hereditatem rursus hereditarius fieret, mox adiretur hereditas, ad libertatem pervenire.

72. L. 43, infr. de fideicom. libert.— 73. L. 23, infr. qui, et a quib. manumissi.— 74. L. 8, in pr. infr. d. t.— 75. L. 28, in fin. pr. infr. d. t.— 76. d. L. 5, § 1.— 77. L. 23, L. 25, supra h. t.— 78. Fidei tamen L. 35, supra eod.— 79. L. 25, in pr. infr. de fideicom. libert.— 80. Arg. L. 17, in pr. supr. de condit. et demonstr.— 81. L. 17, in pr. supr. h. t.; L. 4, § 1,

59. SCEVOLA, lib. 25 Digestorum.

Titia servis quibusdam et ancillis nominatim directas libertates dedit, deinde ita scripsit, Et pedissequas omnes, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt, liberæ esse volo. Quæsitum est, an Eutychia, quæ testamenti facti tempore inter pedissequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inveniatur actori in contubernio tradita, ex generali capite pedissequarum libertatem consequi posset? Respondit, nihil impediri libertatem pedissequæ, quod mortis demum tempore pedissequa esse desiit.—§ 1. Puram et directam ad dominum sui testamento libertatem Stichus acceperat, [et] ex hereditate multa per fraudem amovisse dicitur. Quæsitum est, an non ante in libertatem proclamare debeat, quam ea, quæ ex hereditate amovisse probari poterit, heredibus restitueret? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, eum de quo quæreretur, liberum esse. Claudius: videtur absolvisse et id de quo quæritur, nam herediibus satis consultum est edicto de Furtis.—§ 2. Lucius Titius testamento suo ita cavit, Onesiphore, nisi diligenter rationem excusseris, liber ne esto. Quæro, an Onesiphorus ex his verbis libertatem sibi vindicare possit? Respondit, verbis quæ proponerentur, libertatem adimi potius, quam dari.

60. Idem, lib. 24 Digestorum.

Testamento ita cavit, Εὐδῶνι βούλομαι δούλωναι νεύματα χίλια, ἐπὶ ἐφθασεν γεννήθηναι, μετὰ τὸ τὸν πατέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέρων. Id est, Volo ut Eudoni dentur mille solidi, eo quod primo sui generis, postquam mater ejus ad libertatem pervenit. Quæro, an si Eado non probet se post manumissionem matris suæ natum, possit his verbis testamenti libertatem consequi? Respondit, non oportere ejusmodi consultationem præjudicium parare.

61. POMPONIUS, lib. 11 Epistularum.

Scio quosdam efficere volentes, ne servi [sui] unquam ad libertatem perveniant, hactenus scribere solitos, Stichus, cum moreretur, liber esto. Sed et Julianus ait, libertatem, quæ in ultimum vitæ tempus conferatur, nullius momenti esse: cum testator impediendæ magis, quam dandæ libertatis gratia ita scripsisse intelligitur. Et ideo etiam si ita sit scriptum, Stichus, si in Capitolium non ascenderit, liber esto: nullius momenti [hoc] esse, si apparet in ultimæ vitæ tempus conferri libertatem testatorem voluisse; nec Mucianæ cautioni locum esse.—§ 1. Et si ita in testamento scriptum fuerit: Stichus, si Capuam ierit, liber esto: aliter liberum non esse, quam si Capuam ierit.—§ 2. Hoc amplius Octavianus aiebat: Si quis in testamento sub qualibet conditione libertate servo data ita scripsisset, Ante conditionem nolo eum ab herede liberum fieri, nihil valere hanc adjectionem.

TIT. V.

DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBUS.

1. ULPIANUS, lib. 14, ad Edictum.

Si quidam ex his, qui fideicommissam libertatem debeant, præsentem sint, alii ex justa causa absint, alii latitent: proinde is, cui fideicommissaria libertas relicta est, liber erit, atque si soli qui adessent, et qui ex justa causa absissent, rogati essent; pars ergo latitantis his proficit.

2. Idem, lib. 60, ad Edictum.

Si quis intestatus decedens, codicillis dedit libertates, neque adita sit ab intestato hereditas, favor constitutionis divi Marci debet locum habere, et hoc casu: quæ jubet libertatem competere servo, et bona ei addici, si idonee creditoribus caverit de solido, quod cuique debetur, solvendo.

3. Idem, lib. 65, ad Edictum.

In quem etiam utiles actiones plerumque creditoribus competunt.

4. Idem, lib. 60, ad Edictum.

Ergo, quamdiu incertum sit, utrum existat successor, an non, cessabit constitutio: cum certum esse ceperit, tunc erit constitutio locus.—§ 1. Si is qui in integrum restitui potest, abstinerit se hereditate, an quamdiu potest in integrum restitui, existimamus constitutionem esse

infr. de statutib.— 82. L. 5, in pr. infr. d. t.
Tit. V.— 3. Lib. 7, C. 4.— 2. L. 26, in fin.: L. 28, § 5, infr. h. t.— 3. § 5, Inst. de eo, cui libert. caus.— 4. In pr. et § 1, Inst. d. t.— 5. L. 4, § 8, infr. h. t.— 6. d. L. 4, § 1, § 4, Inst. de eo, cui libert. caus.— 8. § 5, Inst. d. t.

sare: quia non est certum ab intestato neminem successorem exstare? Est tamen verius admittendam constitutionem.—§ 2. Quid ergo, si post additionem libertatum conservandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Utique non erit dicendum, revocari libertates, quæ semel competierunt.—§ 3. Illud videamus, utrum præsentem esse debent, qui libertatem acceperunt, an vero non? Et cum invitis illis possint bona propter libertatem addici, utique etiam absentibus.—§ 4. Quid ergo, si quidam præsentem sint, quidam absentem? Videamus, an etiam absentibus competat libertas? Et potest dici, exemplo aditæ hereditatis competere libertatem, etiam absentibus.—§ 5. Si ex die data sit libertas, an dies expectandus sit? et puto expectandum: ante ergo non addicuntur. Quid deinde, si sub conditione data sit libertas? Et si quidem aliqua pure, aliqua sub conditione, utique addici statim possunt. Si omnes sub conditione, quid consequens erit dicere? utrum expectandum, ut conditio existat: an vero statim addicimus, tunc demum competitura libertate, si existierit conditio? quod magis erit probandum. Addictis itaque bonis, directæ libertates pure datæ, statim competunt: ex die, cum dies venerit: conditionales, cum conditio extiterit. Nec erit ab re existimare, etiam pendente conditione libertatum, licet omnes sub conditione datæ sint, constitutionem locum habere. Ubi enim libertatis spes est, ibi dicendum est, vel modica data occasione, quod sine damno creditorum futurum est, additionem admittendam.—§ 6. Si sub conditione dandorum decem libertas data sit: sive heredi dare jussus sit, qui libertatem acceperit, sive non sit dictum cui: an dando ei, cui bona addicenda sunt, perveniat ad libertatem, quæri potest? Et magis est ut ei dare debeat, cui bona addicta sunt: quasi translata conditio videatur; certe si alii, quam heredi, dare jussus sit, ipsi, cui jussus est, dabit.—§ 7. Si qui fideicommissam libertatem acceperunt, non statim, ubi addicta bona sunt, liberi sunt, sed fideicommissam libertatem possunt consequi: hoc est, manumittendi sunt ab eo cui addicta bona sunt.

§ 8. Addici ita demum bona voluit, si idonee creditoribus cautum fuerit de solido, quod cuique debetur. Ergo cavendum est idonee. Quid est idonee? satisfactio aliæ, ut pignoris datis. Sed si ei fides habita fuerit promittenti sine satisfactione, idonee cautum videbitur.—§ 9. Creditoribus cavere quemadmodum debet? utrum singulis, an vero omnium nomine uni ab ipso creato? Et oportet officio judicis constitui, convenire creditores, unumque creare, qui caveatur omnium nomine.—§ 10. Illud videndum, ante cavere debet creditoribus et sic addici bona: an vero sub conditione hæc sunt addicenda, si fuerit cautum? Et puto, sic comprehendendum decreto, si omnia ex constitutione divi Marci facta sint.—§ 11. De solido utique sic accipiendum, de sorte et usuris debitis.—§ 12. Hi, qui ad libertatem pervenerunt, quorum libertati fiant, constitutio ostendit: ut qui directam libertatem, orcinum erunt liberti: nisi forte is, qui addici sibi bona desiderat, ita velit addici, ut etiam hi, qui directam libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant.—§ 13. Qui autem volunt ipsius liberti fieri, utrum manumittendi sint ab eo, an vero ipsa additione hoc comprehendendum, hac conditione sibi addici bona, ut hi etiam, qui directam libertatem acceperunt, ipsius fiant liberti? Et puto, hoc esse probandum, ut ipsa additione hoc comprehendatur: idque verba quoque constitutionis admittunt.—§ 14. Cum autem servus libertatem nactus est, utique etiam tutelam ejus habebit [is] cui bona addicta sunt.—§ 15. Si alienos servos rogaverat heredem manumittere, utrum dicimus constitutionem locum habere? An vero cessabit constitutio? Magisque est, ut locus sit constitutioni: addictis enim bonis redimere et præstare libertatem cogitur a prætoribus.—§ 16. Si non heres, sed legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid cesset constitutio, quod legatis non debitis nec libertates possunt deberi? Magisque est, ut idem favor sit: omnibus enim generaliter voluit libertatem præstare, quibus competet, si hereditas adita fuisset.—§ 17. Eadem constitutio prospexit, ut si fiscus bona ad miserit, aquæ libertates competant. Ergo sive jacenti bona fisco spernente, sive agnoverit, constitutio locum habet. Cæterum si alia ratione agnoscat, apparet, cessare debere constitutionem. Quare et si caducis legionis bona delata sint, idem erit probandum.—§ 18. Item si minor xx annis dedit libertatem, dicemus, non competere, nisi [si] fideicommissam: hæc enim competet, si modo potuit causam probare minor xx annis, si vivus manumitteret.—§ 19. Si in fraudem creditorum libertas data sit ab eo, qui mortis tempore solvendo non est, an competit? Et si quidem fiscus bona non agnoverit, forte competit libertas: quia solidum creditoribus of-

9. L. 5, C. de testam. manumiss.— 10. L. 23, in pr. infr. de statutib.— 11. § 1, vers. et ii quidem. Inst. de eo, cui libert. caus.— 12. L. 6, L. ult. C. de testam. manumiss.— 13. L. 59, in fin. supr. mandati.— 14. L. 5, § 7, supr. de admin. et peric. tut.; L. 2, infr. de curat. bon. dando.— 15. § 1, vers. et ii quidem, Inst. de eo, cui libert. caus.; § 2, circa fin. Inst. de ang. reb. per fideicommiss.— 16. § 20, infr. h. t.; § 4, in fin. Inst. de eo, cui libert. caus.— 17. L. 5, C. h. t.; L. 4, C. de testam. milit.— 18. L. 23, infr. qui, et a quib. manumissi.—

fertur. Atquin, si adita hereditas fuisset, non competeret: certe si fiscus agnoverit hereditatem, facilius probabitur, cessare libertatem; nisi [si] quis verba constitutionis secutus, dixerit, ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona voluit, ut libertates competant: si quis autem exemplum aditæ hereditatis fuerit secutus, directæ libertates non competent, si consilium et eventus fuerit fraudandorum creditorum; nec fideicommissæ præstabuntur, si eventu fraudandorum creditorum.—§ 20. Si bona fuerint a fisco non agnita, eaque addicta libertatis conservandæ gratia, an possit fiscus postea agnoscere? Et magis est, ne possit. Plane, si non certioris præfectis ærario, bona fuerint libertatis conservandæ causa addicta, videndum est, an constitutioni locus sit? Et si quidem talia fuerint, ut agnosci deberent, additio cessat: si vero non fuerint, additionis locus est.—§ 21. Is autem, cui bona addicta sunt, bonorum possessori adsimilari debet, et secundum hoc et jura sepulcrorum poterit habere.—§ 22. Item videamus, an conveniri a creditoribus possit hereditariis actionibus: an vero non nisi ex cautione, quam interposuit? Magisque est, ut non aliter conveniatur, quam ex ea cautione, quam interposuit.—§ 23. Si duobus pluribusve addicta fuerint bona, et communem rem et communes libertos habebunt, et secum familia eriscunda judicio experientur.

5. PAULUS, lib. 37, ad Edictum.

In fideicommissariis libertatibus si absente herede prætor pronunciasset libertatem deberi: est et liber, et defuncti libertus, si et servus ejus fuit; aut heredis, si servus heredis sit: imo et si sine successore heres decesserit, conservandam esse libertatem, senatus Hadriani temporibus censuit.

6. Idem, lib. 60, ad Edictum.

Decem legata sunt, et rogatus est legatarius Stichum emere et manumittere: Falcidia intervenit, et minoris emi servus non potest; quidam putant, dodrantem accipere [debere] legatarium, nec emere compellendum. Idem putant, etiam si suum servum rogatus sit manumittere, et dodrantem ex legato acceperit: non esse compellendum manumittere. Videamus, ne utique in hac specie aliud dicendum sit. Sed in superiore, sunt, qui putant cogendum legatarium redimere servum, et se oneri subjicisse, dum accipit vel dodrantem: sed si paratus sit retro restituere, quod accepit, an audiendus sit, videndum? sed cogendus heres tota decem præstare, perinde atque si adjecisset testator, ut integra præstentur.

7. ULPIANUS, lib. 63, ad Edictum.

Si cui legata sint centum ita, ut servum alienum redimat et manumittat, et bonis heredis venditis, partem, non totum persequatur: non alias debet consequi legatum, quam si caverit, se manumissuram; sed hoc tunc demum, si largiatur portio, quam accepit, ad servi pretium, paratusque sit dominus tanti [eum] vendere: alioquin exceptione doli debet legatarius repelli.

8. POMPONIUS, lib. 7, ex Plautio.

Eum, cui mille nummi legati fuissent, si rogatus fuisset viginti servum manumittere, non cogi fideicommissam libertatem præstare, si legatum non caperet, constat.

9. MARCELLUS, lib. 15 Digestorum.

Cum fidei heredis commisit, ne servus alienam servitutem patitur: experiri potest confestim, ut fuerit alienatus, petere libertatem. Sed ubi alienatio non est voluntaria, sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendeat, prope est, ut nondum debeat præstari fideicommissum: quod potest videri defunctus nihil sensisse de hujusmodi casu alienationis.

10. Idem, lib. 16 Digestorum.

Quidam in testamento scripserat, Illum et illum servos meos venire nolo: si ideo eos noluit venundari, ut si veneant, ad libertatem perveniant, præstanda erit libertas; nam et illi videtur libertas relicta, de quo ita scriptum est, Nolo alii, quam tibi, serviat. Secundum hæc igitur, [si] quomodo vendere tentaverit servum, confestim peti poterit libertas: nec, quominus præstet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit: quia semel exiit conditio.—§ 1. Is cui libertas debebatur, venit: si vult eo herede manumitti, non erit interveniendum ei, cui heres prærens erit, emptor latitavit; quoniam poterat uti senatusconsulto, ut

49. § 17, supr. h. t.— 20. Adde L. 1, § 1, infr. de jure fisci.— 21. L. 3, supr. h. t.— 22. L. 47, § 1, infr. eod.— 23. L. 24, § 12 et 13, infr. eod.: L. 36, in pr. supr. ad leg. Falcid.— 24. L. 48, infr. h. t.— 25. L. 33, supr. de minor.— 26. L. 21, in pr. infr. h. t.— 27. d. L. 21 circa fin.— 28. L. 24, § 8, infr. eod.— 29. L. 12, in pr. infr. eod.— 30. L. 28, in pr. infr. eod.

quasi ex testamento ad libertatem perveniat. — § 2. Is qui ex fideicommissio libertas debebatur, ab eo, qui solvendo non erat, passus est se bonae fidei emptori tradere: existimas in manumissum constituendam actionem exemplo ejus, qui... liber hominis emptorem simulata servitute deceptit. Ego quoque adducor, ut putem recte adversus venditos actionem competere: et magis similem videri statutilbero, qui pridie quam ex testamento ad libertatem perveniret, idem fieri passus est.

11. MODESTINUS, lib. 4 Differentiarum.

Ex causa fideicommissi servo libertatem dare sine tutoris auctoritate pupillis non potest.

12. Idem, lib. singul. de Manumissionibus.

Imperator Antoninus, cum Firmus Titiano tragedos tres legasset, et adjecisset, Quos tibi commendo, ne sui alii serviant: publicatis bonis Titiani, rescipit, debere eos publice manumitti. — § 1. Et legatarius non minus quam heres rogari potest servum manumittere: et si ante manumissionem decesserit, successores ejus debent manumittere. — § 2. Divus Antoninus et Pertinax rescipserunt, hereditate fisco vindicata, quoniam tacite quis rogatus erat ei qui capere non poterat, restituere hereditatem: et directo, et per fideicommissum datas libertates debere.

13. Idem, lib. 9 Regularum.

Si pragnans ancilla moram non studio manumissoris, sed fortuito patiat, ne manumitteretur, liberum quidem non pariet: sed cogatur qui manumittere debuit, natum matri tradere, ut per eam perveniat ad libertatem.

14. Idem, lib. 10 Responsorum.

Lucius Titius testamento facto Seiam uxorem suam, item Titiam filiam communem, æquis portionibus scripsit heredes: item alio capite, Erotum servum meum, qui et Psyllus vocatur, liberum esse volo, si uxori meae placeat: cum itaque Seia uxor Lucii Titii abstinerit ab eadem hereditate, et ex substitutione portio ejus ad Titiam filiam pervenerit, quæro, an Eroti, qui et Psyllus vocatur, ex his verbis supradictis libertas competit? Modestinus: Eroti, quod uxor testatoris hereditate se abstinuit, non abesse respondi. Item quæro, an Seia uxor quæ se hereditate abstinuit, petenti Eroti libertatem juste contradicere possit? Modestinus respondit, Seiae dissentium nullius esse momenti.

15. Idem, lib. 3 Pandectarum.

Si quis ex causa fideicommissi manumissurus est, nullo modo deterius ejus servi conditionem facere potest; ideoque nec vendere eum interdum alii potest, ut ab eo, qui traditus est, manumittatur: et si tradiderit, redimere illum cogitur et manumittere: interest enim nonnullam, a sene potius manumitti, quam a juvene.

16. LICINIUS RUFINUS, lib. 3 Regularum.

Libertates etiam per fideicommissum dari possunt, et quidem largius, quam directo: nam non tantum propriis, sed et alienis servis per fideicommissum libertas dari potest; ita tamen, ut vulgaribus verbis, et quibus evidenter voluntas testatoris exprimi possit.

17. Ex lib. 24 Digestorum SÆVOLE CLAUDIUS.

Cum tibi visum fuerit manumittere: utiliter datur fideicommissa libertas.

18. SÆVOLE, lib. 23 Digestorum.

Testamento ita cavet: Pamphilus, si bene se gesserit rationibus meis, liber esto. Quæsitum est, cum manente eodem testamento post aliquot annos decesserit, nec [ullæ] querelæ locus de Pamphilo circa rationes patrui sit, an ex testamento libertatem sit consecutus? Respondit, nihil proponi, cur non sit consecutus.

19. Idem, lib. 24 Digestorum.

Herede instituto marito, per fideicommissum libertatem servis dedit, in quibus et Sticho actori mariti. Quæsitum est, cum absente domino isti præsidem provincie adierint, ut libertas sibi præstaretur, quasi ex justa causa heres abesset, et præses provincie pronuntiaverit libertatem debere: an agi cum Sticho possit ut rationem actus a se administrari reddere compellatur? Respondit non posse. — § 1. Uxori dotem, et alias res plures legavit, et ejus fidei commisit, ut Aquilinum servum proprium mulieris apud consiliam manumitteret; id negat se facere debere, quod

31. L. 14. in pr. inf. de liberali causa. — 32. L. 21. in pr.; L. 24, § 7. inf. h. t. — 33. § 2. Inst. de sign. reb. per fideicom. — 34. L. 23, § 1. inf. h. t. — 35. L. 26, § 3. 4 et 5. inf. cod. — 36. L. 8. C. cod. — 37. L. 26, § 6. inf. cod. — 38. L. 24, § 21. inf. cod. — 39. Adde L. 20. inf. cod. — 40. L. 43. sup. de manumiss. testam. § 2. Inst. de sign. reb. per fideicom. — 41. L. 14. in fin. sup. de legat. 2. d. § 2. — 42. L. 16, § 5. inf. h. t. — 43. L. 22, § 1. et ult. inf. cod. — 44. L. 25, § 2; L. 25, § 2. inf. cod.; L. 18, § 4. inf. de statulib. — 45. L. 19. in pr. sup.; L. 22, § 1. inf. h. t. — 46. L. 18. in fin. sup.; L. 25, § 1; L. 24, § ult.; L. 29. in pr.;

ipsius proprius esset: quæro, an libertas ei debeatur? Respondit, uxorem, si ex testamento non solum dotem, sed etiam cætera legata præstari [sibi] vellet, compellendam ex causa fideicommissi Aquilinum manumittere, eumque, cum liber erit, petiturum ea, quæ sibi legata sunt.

20. POMPRONIUS, lib. 7 Epistolarum.

Apud Julianum ita scriptum est: Si heres rogatus servum manumittere, ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem restituerit, cogi debet manumittere: et si latitabit, vel si 45 justa ex causa aberit, prætor, causa cognita, secundum senatusconsultum ad eas causas pertinentia pronunciaré debet: si vero servum susceperit si cui hereditas restituta fuerit, ipsum 46 competit manumittere, et eadem in personam ejus observari conveniet, quæ circa emptores custodiri solent. An hæc vera putes? nam ego discendi cupiditate, quam solam vivendi rationem optimam in octavum et septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum ejus sententia, qui dixisse fertur, Κἄν τὸν ἕτερον πῶδα ἐν τῇ σωρῆ εἶνα παραβαθῖν τι βέλ- λῆμην. Id est, Etsi alterum pedem in tumultu habebem, non pigresco aliquid addiscere. Bellissime Aristo et Octavium probant, hunc servum, de quo quæretur, fideicommissæ hereditatis non esse: quia testator rogando heredem, ut eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensisse; si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda sunt quæ Julianus scribit.

21. PAPIANUS, lib. 19 Questionum.

Rogo, ne Stichus alterius servitium experiatur; intelligi datam fideicommissam libertatem, placuit principi: quid enim tam contrarium est servituti, quam libertas? Nec tamen quasi post mortem heredis data videbitur: quod eo pertinet, ut si vivus eum alienaverit, confestim libertas petatur; nec proposita ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cuius semel conditio extitit. Idem probandum est, et si voluntaria alienatio ab herede facta est; nec refragabitur, quod non per ipsum alienatio facta est: fuit enim quasi statuliber, et quacunque ratione conditio impleta est.

22. Idem, lib. 22 Questionum.

Si legatario fundi decem pretii nomine relicta sint in hoc, [ut] servum suum manumittat: quamvis fundi legatum agnovit, si tamen pecunia propter interventum Falcidie non adgnoverit, cogendus est et pecuniam accipere habita legis Falcidie ratione, et servo fideicommissariam libertatem præstare, cum semel fundi legatum agnovit. — § 1. A duobus heredibus, qui tres servos habebat, petit, ut duos ex his quos voluissent, manumittant; altero heredum latitante, alter declarat, quos velit manumittere: poterit dici, fieri liberos, ut perinde libertas competat, ac si præsens solus manumittere potuisset. Quod si ex servis unus decesserit, sive iusta ex causa absit heres, sive fari non possit, a quo petiturum est: decernente prætore, duos, qui supersunt, fieri liberos convenit. — § 2. Cum is, qui fideicommissam libertatem præstare debet, 38 justa ex causa abest aut latitat; aut quidam præsentis sunt, alii ex justa causa absum, nonnulli frustrandi gratia fideicommissi copiam sui non faciunt; aut ei, qui libertatem debuit, heres non extitit, aut aus hereditate se abstinuit: prætor pronunciaré debet, ex testamento Lucii Titii fideicommissam libertatem competere: idque senatusconsulto demonstratum est; quo senatusconsulto comprehensum est, ne dubium et obscurum esset, cujus libertas ferret, prætorem pronunciaré debere, qui ex justa causa, et qui detrectanda libertatis gratia absit.

23. Idem, lib. 9 Responsorum.

Fideicommissaria libertas prætextu compilatæ hereditatis, aut rationis gesta non differtur. — § 1. Fideicommissariam libertatem ab herede non præstitam cogendus 36 est heredis heres, qui restituit ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem, præstare, si ejus personam eligat, qui manumittendus est. — § 2. Servum peculii castrensium, quem pater fideicommissi verbis a legitimis [filiis] heredibus liberari voluit, filium militem, vel qui militavit, si patris heres extitit, manumittere cogendum 38 respondi: quoniam proprium manumississe defunctus post donationem in filium collatam existimavit; portionem enim a fratre domino fratrem eundemque coheredem citra dactam voluntatis redimere non cogendum; nec ob eundem errorem cetera, quæ pater in militiam profecturo filio donavit, fratri, qui mansit in potestate, conferenda: cum peculium castrense filius etiam inter legitimos heredes præcipuum retinet. — § 3. Etiam fideicommissaria libertas a filio post certam æta-

L. 51. in pr. inf. cod.; L. 9, § 1. inf. de statulib. — 47. L. 9. sup.; L. 41, § 1. inf. h. t. — 48. L. 24, § 7. inf. cod. — 49. in fin. pr. Inst. de liberis. — 50. L. 10. in fin. pr. sup. h. t. — 51. L. 9. in fin. sup. cod.; L. 69, § 1. sup. de legat. 2. — 52. L. 5, § 2. sup. d. t. — 53. L. 29. in pr. sup. h. t. — 54. L. pen. C. de crimine expil. hered. — 55. § 2. sup. de manum. testam. — 56. L. 57. inf. h. t. — 56. L. 12, § 1. sup. cod. — 57. L. 20. sup. cod. — 58. L. 19, § 1. sup. cod. — 59. L. 41, § 10. inf.; L. 10. C. cod.; L. 16. sup. de manumiss. testam. — L. 19. inf. de statulib.

tem ejus data, si ad eam puer non pervenit, ab herede filii præstituta de reddatur: quam sententiam jure singulari receptam, ad cætera fideicommissa relicta porrigi non placuit. — § 4. Servum a filio post quinque annos, si eo tempore mercedem diurnam filio præstitisset, manumitti voluit; biennio proximo vagatus, non præstitit: conditione defectus videbatur; si tamen heres filius, aut tutores ejus ministerium servi per biennium elegerit, eam rem ex præterito, quod per heredem stetisset, impedimento residua conditioni non esse constituit.

24. ULPIANUS, [lib. 3 Fideicommissorum].

Generaliter dicemus, eos posse fideicommissariam libertatem adscribere, qui fideicommissum pecuniarium possunt relinquere. — § 1. Et principis servo vel municipii, et cujus alterius, fideicommissa libertas adscripta valet. — § 2. Hostium servo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax? Et fortassis quis dixerit, indignum esse, civem romanum fieri hostium servum; sed si in casum relinquatur, in quem noster esse incipit: quid prohibet [dicere, libertatem valere]? — § 3. Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta, et is in servitum redactus proponatur, petere potest libertatem: si modo mortis tempore vel conditionis existentis inveniatur servus. — § 4. Servo ejus, qui nondum in rebus humanis est, libertas recte per fideicommissum relinquatur. — § 5. Si servus in metallum fuerit damnatus, libertatem sperare non poterit. Quid ergo, si fideicommissaria libertas [et relicta sit], et pena metalli indulgentia principis sit liberatus? Et est rescriptum ab imperatore nostro, hunc in dominium prioris domini non restitui: cujus tamen sit, non adicitur: certe, cum fisci efficiatur, sperare potest fideicommissariam libertatem. — § 6. Ex damnata in metallum concepto et nato fideicommissaria libertas dari poterit: quid mirum, cum etiam venundari eum posse quasi servum D. Pius rescipit? — § 7. Si petiturum a testatore fuerit, ne postea Stichus serviret: placuit, fideicommissariam libertatem datam videri; nam qui hoc petit, ne postea serviat, videtur petere, ut libertas ei præstetur. — § 8. Sed et si ita scripsit, Ne eum alienes, ne eum vendas: idem erit dicendum, si modo hoc animo fuerit adscriptum, quod voluerit cum testator ad libertatem perducere; cæterum si alia mente id scripsit, (utputa quia consilium dabat heredi retinere talem servum, vel quia coercere voluit servum et cruciare, ne meliorem dominum experiret, vel aliqua mente, non tribuenda libertatis animo): dicendum est, cessare libertatis præstationem, et ita Celsus lib. 23 Digestorum scribit. Non tantum enim verba fideicommissaria, sed et mens testatoris tribuere solet libertatem fideicommissariam. Sed cum ex presumptione libertas præstita esse videtur, heredis est, contrariam voluntatem testatoris probare. — § 9. Si quis tutorem ideo scripserit, quia liberum putavit: certissimum est, neque libertatem peti posse, neque tutelam libertatis præstationi patrocinari: et ita et Marcellus lib. 15 Digestorum, et imperator noster cum patre rescipit. — § 10. Si quis servo pignerato directam libertatem dederit, licet videatur jure subtili inutiliter reliquisse: attamen, quasi et fideicommissaria libertate relicta, servus petere potest, ut ex fideicommissio liber fiat; favor enim libertatis suadet ut interpretetur, et ad libertatis petitionem procedere testamenti verba, quasi ex fideicommissio fuerat liber esse jussus: nec [enim] ignotum est, quod multa contra juris rigorem pro libertate sint constituta. — § 11. Ex testamento, quod adgnatione posthumæ ruptum esse [constituit], neque directas libertates competere, neque fideicommissarias debere, [si] quas non a legitimis quoque heredibus paterfamilias reliquerit, satis constat. — § 12. Si quis alienum vel suum servum rogatus sit manumittere, et minus sit in eo, quod accepit iudicio testatoris, plus sit in pretio servi: an cogatur vel alienum redimere vel suum manumittere, videndum est? et Marcellus scripsit, cum cepit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere; et sane hoc jure utimur, ut multum intersit, suum quisque rogatus sit manumittere, an alienum: si suum, cogatur manumittere, etiam si modicum accepit: quod si alienum, non alias erit cogendus, quam si tanti possit redimere, quantum ex iudicio testatoris consequutus sit. — § 13. Proinde consequenter Marcellus ait, eum quoque qui heres institutus est, si quidem aliquid ad eum deducto aere alieno pervenit, cogendum esse suum manumittere: si vero nihil pervenit, non esse cogendum. — § 14. Plane si forte minus relictum est alicui, verum crevit legatum ex aliqua causa: æquissimum erit, tanti eum cogi redimere, quantum ad eum pervenit; nec quassari debere, quod minus illi relictum sit, cum creverit ejus legatum per testamenti

60. L. 30. sup. de manumiss. testam. — 61. L. 8. in fin. C. de sentent. passis. — 62. L. 13. in pr. sup.; L. 41, § 1. inf. h. t. — 63. L. 10. in pr. sup. cod. — 64. L. 22. sup. de testam. tut.; § 1. Inst. qui testam. tutor. — 65. § ult. circa fin. Inst. de donat. — 66. L. 23. in pr. sup. de manum. testam.; L. 47. in pr. inf. h. t. — 67. Fidei tamen Auth. ex causa. C. de liber. præter. — 68. L. 1. C. h. t. — 69. L. 6. circa fin. sup.; L. 45, § 1. inf. cod.; L. 13. C. ad leg.

occasione; nam etsi ex mora fructus usurarum fideicommissio accessissent, dicendum est, libertatem præstandam. — § 15. Proinde etsi servus precium decrevit, dicendum est, redimere cogendum. — § 16. Quod si legatum sit in minutum, videndum, an cogatur servum manumittere, qui speravit legatum uberius consecuturum? et putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendum: idcirco, quia alia contemplatione agnovit legatum, quod ex inopinato deminutum est; parato igitur ei a legato recedere, concedendum erit: nisi forte residuum legatum ad pretium sufficit. — § 17. Quid ergo, si plures servos rogatus sit manumittere, et ad quorundam pretium sufficit id quod relictum est, ad omnium non sufficit? an cogendus sit quosdam manumittere? Et putem, debere eum cogi, vel eos, quorum pretium patitur, manumittere. Quis ergo statuatur, qui potius manumittitur? utrumne ipse legatarius eligat, quos manumittat, an heres [est]? Et fortassis quis recte dixerit ordinem scripturæ sequendum; quod si ordo non pareat, aut sortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis vel gratie suspensionem prætor subeat: aut meritis cuiusque allegatis arbitrari eos oportet. — § 18. Simili modo dicendum est, etsi redimere jussus sit, libertatemque præstare, nec pecunia, quæ legata est, sufficit ad redemptionem omnium, quibus libertas data est: nam et hic idem erit, quod supra probavimus. — § 19. Si cui legatum sit relictum, [is]que rogatus sit servum proprium manumittere, et id, quod legatum est, præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit? Quosdam movet, quia, si fuerit coactus ad libertatem præstandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque præstationem erit cogendus: etsi qui putant non esse cogendum. Nam et si mihi legatum fuisset relictum, et id rogatus essem Titio restituere confestim, et præterea fideicommissam libertatem servo meo præstare: sine dubio diceremus, non esse me cogendum ad libertatis præstationem, quia nihil pretii nomine videor accepisse. Plane si forte post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum, dici potest, propter medii temporis fructum cogendum eum manumittere.

Si rogatus quis alii fundum, cum morietur, alii centum præstare, [si] tantum ex fructibus fundi perceperit, quantum est in fideicommissio: cogendum eum præstare; sic fit ut sit in pendenti fideicommissum pecuniarium, et fideicommissæ libertatis præstatio. — § 21. Quotiens autem fideicommissaria libertas relinquatur efficaciter, in ea causa est, ut neque alienatione, neque usucapione extingui possit: ad quemcumque enim pervenerit is servus, cui fideicommissa libertas relicta est, cogi [eum] manumittere; et ita est sapissime constitutum. Cogetur igitur is ad quem servus pervenerit, fideicommissam libertatem præstare, si hoc maluit is, qui rogatus est: latius enim acceptum est, ut et si sub conditione fuit ei libertas relicta, et pendente conditione alienatus sit, attamen cum sua causa alienetur. Quod si nolit ab eo manumitti, seu potius ab eo velit ad libertatem perducere, qui erat rogatus eum manumittere: audiri eum oportere, divus Hadrianus et divus Pius rescipserunt. Quinimo et si jam manumissus est, velit tamen potius ejus libertas fieri, qui erat rogatus eum manumittere: audiendum eum, divus Pius rescipit. Sed etsi ex persona manumissoris, vel [ex] quacunque causa manumissus ostendere potest jus suum [lædi] manumissione, [vel etiam] læsum: succurri ei ex his constitutionibus oportet, ne contra voluntatem defuncti currius ejus conditio constituatur. Plane si ea sit defuncti voluntas, ut vel a quocunque manumitti voluerit: dicendum est, constitutiones supra scriptas cessare.

25. PAULUS, lib. 3 Fideicommissorum.

Si heres, qui vendidit servum, sine successore decesserit; emptor autem extitit, et velit servus defuncti libertus esse, non emptoris: non esse eum audiendum, Valens scripsit; ne emptor et pretium et libertum perdat.

26. ULPIANUS, lib. 3 Fideicommissorum.

Cum vero is, qui rogatus non est alienum servum manumittere, mortalitatis necessitate, vel bonorum publicatione, ad alium servum perduxit, magis opinor, constitutionibus esse locum, ne deterior conditio fideicommissæ libertatis fiat. Nam et cum quidam rogatus esset, cum moreretur servum manumittere; isque decessisset libertate servo non data: perinde eum habendum, constitutum est, atque si ad libertatem ab eo perductus esset; potest enim eo testamento dare libertatem, utique directam. Sic fit, ut quotiens quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio, quam qui erat rogatus, manumittatur, auxilium constitutionum habeat: perindeque habeatur, atque si ab eo manumissus fuisset; quoniam fideicommissis libertatibus favor exhibetur, nec interdicere solet

Falcid. — 70. L. 20. sup. de legat. 1. — 71. L. 34. in pr. sup. de usufr.; L. 60. sup. de hered. instit.; L. 21. inf. qui, et a quib. manum. — 72. Immo vide L. 6. inf. de solution. — 73. Adde L. 16, § 13. sup. ad SC. Trebell. — 74. L. 15. sup.; L. 51, § 3. inf. h. t.; L. 9, § 1. inf. de statulib. — 75. L. 26. sup. de erict. — 76. L. 20. sup. h. t. — 77. L. 43. circa med. sup. de action. empt.